

Estetika arhitekture i urbanizma

Ivančić, Patricia

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:631424>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-25**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci

Patricia Ivančić
Estetika arhitekture i urbanizma
Aesthetics of architecture and urbanism
završni rad

Rijeka, 2024.

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci
Odsjek za filozofiju

Patricia Ivančić, JMBAG:0009092450

Estetika arhitekture i urbanizma

završni rad

Sveučilišni prijediplomski studij povijesti umjetnosti i filozofije

Mentor: Izv. prof. dr. sc. Iris Vidmar Jovanović

Komentor: Ines Ambruš

Rijeka, 12.9.2024.

Ja, Patricia Ivančić pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica završnog rada pod naslovom *Estetika arhitekture i urbanizma* te da u navedenom radu nisu na nezadovoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova.

Studentica:

Sadržaj:

1. Uvod

2. Arhitektura i urbanizam: definiranje pojmova

2.1. Definiranje pojma arhitekture

2.2. Definiranje pojma urbanizma

3. Razvoj urbanističke discipline

3.1. Začetci urbanizma i renesansna ideja idealnog grada

3.2. Urbanizam 19. i 20. stoljeća

3.3. Suvremene ideje urbanizma

4. Estetika arhitekture i urbanizma

4.1. Estetika arhitekture

4.2. Estetika urbanizma

5. Estetski problemi suvremenog grada

6. Zaključak

7. Bibliografija

1. Uvod

Ljudi su inherentno društvena bića, sposobna za kompleksne društvene odnose i život u zajednici. Društvena karakteristika ljudi reflektira se u brojnim aspektima svakodnevnog života, pa tako i u tendenciji oblikovanja životne okoline. Zbog potreba sigurnosti, obrane, ali i održavanja cjeline zajednice javlja se potreba za antropogeno izgrađenim prostorom kontinuirane mogućnosti življenja. Gradovi tako nastaju i razvijaju se „udruživanjem rada, navika i običaja (...) te su odraz civilizacije, odnosno sposobnosti vlasti, uprave, gospodarskih i kulturnih prilika u doba njegova nastajanja i postojanja" (Pegan, 2007, 13).

Koncepcija se grada kontinuirano širi inovacijama, kapacitetima i potrebama društva, najbolje opimjereno industrijskom revolucijom 19. stoljeća. Značajan tehnološki i znanstveni napredak mijenja životne standarde gradskog stanovništva, a posljedično i odnos prema potrebama i uređenju prostora za život. Jačanjem gradova kao centra ljudske djelatnosti koji omogućuju efikasnije ispunjavanje i dostupnost osnovnih životnih potreba većem broju ljudi, dolazi do paralelnih procesa deruralizacije u korist urbanizacije. Zbog praktične potrebe izmjene urbanog tkiva ili izgradnje novih gradova, razvija se nova znanstvena disciplina urbanog planiranja i prostorne iskoristivosti – urbanizam, koja teoretizira o najboljem načinu gradnje i planiranju grada (Pegan 2007).

Nastavno na postignuti razvoj, pojavili su se i problemi s kojima se dosada nije susretalo. Ukorak s današnjim tehnološkim napredcima i globalizacijom društva, živimo u svijetu koji se još uvijek prilagođava svojem novonastalom opsegu, dostignućima i mogućnostima. Rješavanje urbanističkih problema postaje značajan diskurs u društvu koje se istovremeno bori s klimatskim promjenama, zagađenjem i devastacijom okoliša, prenapučenosti i raslojavanjem stanovništva. Koliko je pri ovom procesu razvoja i širenja ljudskog naseljenog područja značajna estetika u urbanizmu i njegovoj arhitekturi te može li takva estetika imati pozitivan učinak na čovjeka, njegov životni stil ili doprinijeti rješavanju nekih od navedenih problema?

Ovaj rad započet ću definiranjem ključnih pojmova, arhitekture i urbanizma. Predstaviti ću povijesni razvoj filozofskog diskursa o arhitekturi i njezinim esencijalnim svojstvima. Pri definiranju pojma urbanizma koristit ću se suvremenom definicijom discipline. U trećem poglavlju definiciju urbanizma proširit ću prikazom povijesnog i suvremenog razvoja urbanističkih ideja. Potom ću otvoriti glavnu temu svojega rada, estetike arhitekture i urbanizma. Temu ću produbiti

kroz aspekt estetskog iskustva arhitektonskog prostora s fokusom na teoriju proporcija i funkcionalističku teoriju. Zatim ću problematiku proširiti na temu estetike urbanizma gdje ću uvesti teoriju estetike svakodnevnog kako bih pokušala približiti estetske vrijednosti gradskog uređenja. U petom poglavlju navest ću neke probleme suvremenih gradova, na primjeru grada Rijeke, koji mogu narušiti estetsko iskustvo arhitekture i grada. U zaključku ću rekapitulirati sadržaj cijeloga rada i ponuditi prijedlog daljnjeg razvoja filozofske rasprave.

2. Arhitektura i urbanizam: definiranje pojmova

Arhitektura i urbanizam široka su i interdisciplinarna područja ljudske djelatnosti. U ovom poglavlju predstaviti ću postojeću koncepciju oba pojma i načine na koje im se povijesno pristupalo. Sagledati ću filozofske pokušaje definiranja arhitekture te aktualnu definiciju znanstvene discipline urbanizma. U ovom radu neću se baviti ontološkim definiranjem pojma arhitekture, niti ću preispitivati način i prirodu ljudske spoznaje i percepcije. O navedenoj temi govoriti ću u općenitom kontekstu s fokusom na filozofiju umjetnosti, koja ne pretpostavlja ontološko ili epistemološko tumačenje ovih tema.

2.1. Definiranje pojma arhitekture

Tradicionalna podjela umjetnosti, uz slikarstvo i skulpturu, često uvrštava i arhitekturu kao jednu od svojih grana. Arhitektura je najopćenitije okarakterizirana kao "umjetnost organiziranja i konstruiranja prostora" (Hrvatska enciklopedija), a svoje temelje ima u graditeljstvu zbog nužne ovisnosti o fizičkim zakonima, svojstvima materijala i tehnici gradnje. Kao i ostale vrste umjetnosti, arhitektura je također predmet promišljanja te traganja sveobuhvatne i dostatne definicije.

No, razvoj tog filozofskog diskursa započinje tek nakon 18. stoljeća, budući da se o temi arhitekture u prijašnjim razdobljima raspravljalo površno. Jedan od najpoznatijih antičkih filozofa, Platon, o arhitekturi govori minimalno, sistematizirajući je samo po vrsti znanja koju reprezentira u „domenu *praktikê* (znati kako), usklađenu s *technê* (praktične umjetnosti) i u suprotnosti s *gnostikê* (iskustveno znanje) ili *epistêmê* (znanje putem teorije ili razuma)“ (Fisher 2016).

Značajni izvor koji progovara o arhitekturi, a najvažnije o njezinim esencijalnim svojstvima, je Vitruvije još dvadesetih godina prije nove ere u svojoj knjizi *Deset knjiga o arhitekturi*. U njoj tvrdi: "Sve se te građevine moraju tako graditi da vodimo računa o *firmitas* (čvrstoći), *utilitas* (svrsi) i *venustas* (ljepoti)“ (Vitruvius Pollio, 1999, 18). Čvrstoća je fizička kvaliteta arhitekture koja označava tehnički aspekt svake gradnje omogućavajući postojanost građevine u prostoru i vremenu: "Dakle, to nije vrijednost sama po sebi, već prije instrumentalni uvjet za nastavak uživanja u intrinzičnim vrijednostima zgrade, njezine svrhe i ljepote“ (Guyer, 2011, 8). Vitruvije također spominje još pet karakteristika arhitekture koje dodatno nadopunjuju njezinu definiciju:

"Arhitektura se sastoji od reda (slaganje s obzirom na simetriju), rasporeda (slaganje s obzirom na kompoziciju), euritmije (lijep izgled s obzirom na sastavljanje dijelova), simetrije, prikladnosti (lijep izgled cjeline od dijelova koji su pravilno odabrani) i razdiobe (dobro iskorištavanje materijala i prostora)" (Vitruvius Pollio, 1999, 15). Guyer (2011) ove karakteristike interpretira kao dodatan doprinos već spomenutim temeljnim vrijednostima arhitekture; red, euritmija i simetrija ljepoti, a raspored i prikladnost svrsi.¹ Takvo razumijevanje ostaje niti vodiljom stoljećima nakon, koja prožima brojna daljnja promišljanja o arhitekturi.

Arhitektura u 18. stoljećem zadobiva značajniju pažnju kao umjetnička grana i tema filozofske rasprave objavom *Rasprave o umjetnosti svedenoj na jedinstveno načelo* Charlesa Batteuxa. U svojoj knjizi Batteux tvrdi sljedeće: "Neke su umjetnosti predodređene da nam služe, druge šarmiraju, a neki čine oboje" (Young, 2015, 3). Ovu trodijelnu podjelu čine redom: mehaničke umjetnosti, "lijepa umjetnost" te arhitektura i elokventnost. Ono što ih ujedinjuje jest to da je priroda njihov jedini objekt, odnosno uzor. Arhitektura je ovdje prepoznata kao jedna od grana umjetnosti upravo na temelju esencijalnih vrijednosti još prepoznatih u Vitruvijevoj definiciji; svrsi i ljepoti. Ipak, ljepota je ovdje samo odraz svrhe koja mora služiti našim potrebama.

U ovom razdoblju možemo zamijetiti formiranje različitih filozofskih gledišta o arhitekturi. Razlike se javljaju u vrednovanju "kanonskih" esencijalnih svojstava (čvrstoća, svrha, ljepota) i njihovog međusobnog odnosa. Esencijalisti su filozofi koji smatraju kako objekti imaju određena svojstva koja su nužna, odnosno esencijalna, za njihovo postojanje i bez kojih ti objekti gube svoj identitet (Robertson Ishii i Atkins, 2023). Time, esencijalisti u kontekstu arhitekture smatraju da sva tri svojstva imaju jednaku nužnost pri definiranju arhitekture (Wolff, Kames) te da moraju postojati istovremeno kako bi arhitektonski objekt bio smatran uspješnim. S druge strane neki filozofi zauzimaju gledište kojim postavljaju hijerarhijsku dinamiku ponuđenih svojstava te najčešće smatraju jedno svojstvo značajnijim od ostalih. Time su funkcionalisti oni koji smatraju da je svrha najbitnije esencijalno svojstvo arhitekture, dok su joj ostala podređena, a formalisti su oni koji će esenciju pronaći u formi, povezanu sa svojstvom ljepote.

¹ Autor u ovoj podjeli ne navodi karakteristiku razdiobe, tvrdeći da ona ne predstavlja zasebnu kvalitetu arhitekture, već prije zahtjev učinkovitosti (odnos novca i kvalitete materijala naspram predviđene trajnosti konstrukcije) pri izgradnji arhitekture.

Možemo pratiti i pojavu negiranja esencije kao svojstva koje intrinzično pripada arhitekturi već nečemu što ovisi o ljudskom iskustvu, percepciji i interakciji s istom. S većim fokusom i zanimanjem za teoriju arhitekture nastaju i alternativna promišljanja o njezinim integralnim svojstvima te proširivanja na već postojeća svojstva, kao što su kontekst, relacije između arhitektonskih objekata, održivost, prostor i drugi (Fisher 2016).

2.2. Definiranje pojma urbanizma

Urbanizam, kao znanstvena disciplina, razvija se krajem 19. stoljeća kao reakcija na industrijalizaciju i novonastale prostorne potrebe modernog društva i njegovog standarda života. U svojim temeljima, urbanizam je interdisciplinarno znanstveno područje koje zahvaća sociologiju, geografiju, ekonomiju, arhitekturu i brojne druge znanstvene grane (Pegan 2007). Urbanizam prethodi samoj izgradnji ili uređenju urbanog prostora, a za cilj uzima „postizanju optimalne prostorne organizacije i uređenju grada, usklađivanju različitih interesa unutar njegovih granica“ (Pegan, 2007, 16).

Prema *Međunarodnoj enciklopediji društvenih znanosti*, tradicionalna podjela pristupa urbanizmu i njegovom istraživanju su: lokacijska analiza (analize prostornih uzoraka iskoristivosti urbanog prostora i pristupačnosti prostornih četvrti) i analiza prostorne mreže u upravljanju gradovima (analiza prostorne distribucije sistema gradova, njihove specijalizacije i razvoja), te sociokulturne i institucionalne (razumijevanje urbanog socijalnog života, ljudske ekologije), političko-ekonomske (istraživanje povezanosti urbaniteta i nejednakosti u moći) i postmoderne (kao kritike modernističkoj koncepciji grada) metode (Darity 2008). Značajno je spomenuti i urbani dizajn, koji možemo definirati „kao most između arhitektonskog dizajna i urbanog planiranja“ („Difference Between Urban Design And Architecture“ 2022). Urbani dizajn svojom aktivnošću uključuje grane poput arhitekture, krajobrazne arhitekture i krajobraznog planiranja.

Današnji teoretičari urbanizma osvrću se na probleme globalizacije i klimatskih promjena, tražeći efikasna rješenja urbanog prostora kroz prizme već spomenutih znanstvenih disciplina. U svojem radu ponajviše ću se osvrnuti na grane istraživanja urbanog dizajna i arhitekture čiji je fokus proučavanja upravljanje i struktura grada u estetskom aspektu.

3. Razvoj urbanističke discipline

Iako se disciplina urbanizma službeno uspostavlja tek u bližoj prošlosti, svi su povijesni gradovi primjerom razvoja urbanističkih ideja i ideala. Urbanizam je oduvijek bio prisutan pri stvaranju i planiranju gradova izgradnjom životnog prostora s pomnim razumijevanjem optimalne iskoristivosti terena, značaja jasne orijentacije i cirkulacije u prostoru kao i nužnosti zaštite i dr.

3.1. Začetci urbanizma i renesansna ideja idealnog grada

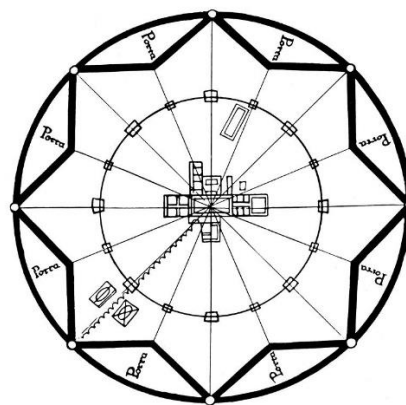
Tendencija gradnje organiziranih prostornih cjelina svojstvena je i najranijim zajednicama. Protourbane strukture naseljenih područja možemo pronaći još u razdoblju neolitika, gdje je arheološko nalazište Çatal Höyük-a važan pokazatelj razvijene zajednice. Takav zaključak iščitava se iz guste i zbijene urbane mreže koja gotovo eliminira prostor ulica. No, od velikog značaja je gradski ortogonalni, pravilni raster koji će postati i ostati modelom brojnih budućih gradova (Milić 1990).

Pravo majstorstvo gradskog planiranja možemo pronaći u gradovima Rimskoga Carstva. Preuzevši „kompleksnu urbanističku doktrinu“ (Milić 1994, 181) etrurskih predaka, rimski su gradovi i danas ostali utjelovljenjem sustavnog i logičkog rasporeda urbanističkog planiranja. Pravila koja datiraju još iz etrurskih zapisa vodila su brigu o povoljnom i plodnom položaju budućega grada, o njegovoj površini te njegovoj unutarnjoj organizaciji. Ove značajke spominje već i Aristotel u *Politici*, navodeći također kako grad mora biti u skladu s terenom koji ga okružuje, a jedinstven unutar svojih parametara (Aristotel 1960). O gradskom osnivanju i planiranju govori i Vitruvije u već spomenutoj knjizi *Deset knjiga o arhitekturi* gdje produbljuje Aristotelove misli o položaju grada s elementom njegovog dobrog tranzitnog položaja (Vitruvius Pollio 1999). Važno je napomenuti da je postupak i proces osnivanja grada imao snažne ritualne konotacije koje je provodilo svećenstvo. Na odabranoj lokaciji određivao se glavni trg kao sjecište glavnih ulica grada, ulica *decumanus maximus*, koja se širila s istoka prema zapadu i njoj okomite ulice *cardo maximus*. Forum je bio mjesto sakralne i trgovačke važnosti, te time i estetski najznačajniji i najreprezentativniji dio grada. Urbana matrica težila je pravilnom, geometrijskom rasteru koje unutar sebe ostvaruje temeljne gradske čestice – *insulae*, što je vidljivo i na tlocrtu grada Zadra

(Slika 1.). Gradovi inicijalno započinju kružnog, nepravilnog oblika, no s vremenom se stavlja naglasak na omeđivanje grada u pravilnom, pravokutnom obliku (Milić 1990).

Slika 1. stari grad Zadar

Slika 2. tlocrt grada Sforzinde

Ipak, većina teorija i zapisa o urbanom planiranju bile su isključivo praktične, a ne estetske svrhe. Razdoblje renesanse u brojnim aspektima donosi promjene i inovacije, pa se tada i susrećemo s prvim teorijama "idealnih" gradova. Obilježeno povratkom fokusa na čovjeka i njegovo iskustvo, nakon stoljeća orijentiranosti prema nadmoći religijskog i spiritualnog, antika stoji kao glavni uzor i nadahnuće renesansnim oblicima stvaralaštva. U arhitekturi, modeli gradnje vraćaju se starim kanonima, a teži se "eleganciji, simetriji i funkcionalnosti te potrebi sklada zgrade s njezinom okolinom"(Schutten, 2021, 5). U gradskom uređenju oslikavala se želja za redom koja se manifestirala u geometrijskim i simetričnim tlocrtima (Schutten 2021). Među sačuvanim zapisima Leonarda da Vincija možemo prepoznati njegovu ideju „idealnog“ grada. Slijedeći već spomenute renesansne ideale gradnje i organizacije, s željama udobnoga grada uređenih ulica i arhitekture, osmislio je grad na dvije razine. Da Vincijeva inovacija funkcionalno je odvajala područje industrije i transporta od prostora svakodnevnog života. Ipak, ovakve ideje ostaju neostvarene, a praktičnu mogućnost primjene dobivaju tek s 19. i 20. stoljećem (Melis 2019).

Najznačajnije teoretiziranje idealnog grada povezuje se s talijanskim renesansnim arhitektom Filareteom koji je predložio urbanistički dizajn gradova Sforzinde i Plusiapolisa u svojem traktatu *Libro architetonico*. Ideja Sforzinde osmišljena je na već postojećim konturama grada Milana, a ideja grada Plusiapolisa ponajviše je predstavljala ideju utopijskog grada s većim fokusom na socijalnu dinamiku idealnog društva. Sforzinda je zamišljena kao grad s poboljšanim pravilnim, geometrijskim uređenjem, tlocrtnog oblika *disegno Averliano*, odnosno „pravilnog poligona koji

čine dva isprepletana kvadrata koji su upisani unutar kružnice; ceste vode iz periferije prema geometrijskom središtu koje je ujedno i gospodarsko, društveno i sakralno središte grada“ (Günther, 2009, 59) (Slika 2.). Unutar grada, stanovništvo je raspodijeljeno prema zanimanju i staležu. Glavni trg Sforzinde obilježen je katedralom, rezidencijom vladara i gradskom administrativnom palačom. No, Filarete je razvio i razradio smještaj drugih zgrada unutar grada koji su potrebni za njegovo uspješno funkcioniranje. Iako nam ovakvi traktati predstavljaju odličan uvid u društvenu dinamiku, razvoj i širenje inovacija u razdoblju renesanse, bitno je naglasiti da su oni većinom bili vođeni političkim programom tadašnjeg vladara, pa tako Leonardo Bruni hvali Firencu govoreći da je „izgled Firence uredan kao i njezina vlada“ (Günther, 2009, 57), a „utilitarističko razmišljanje koje vodi opis Sforzinde odražava politički program Francesca Sforze“ (Günther, 2009, 63).

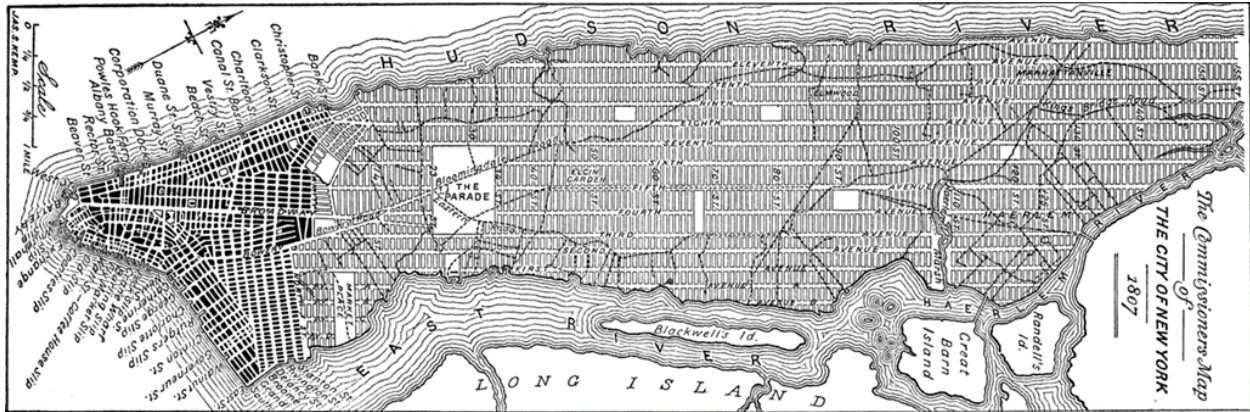
3.2. Urbanizam 19. i 20. stoljeća

Urbano se tkivo mijenja usporedno s promjenama u dinamici urbanog života, prema zahtjevima i potrebama novih generacija, a najjasnije to možemo vidjeti na posljedicama masovne industrijalizacije, kada se gradovi više nisu mogli nositi s novim potrebama modernog čovjeka. Izumom motora, strojeva i korištenjem novih izvora energije uspostavljaju se tvornice koje diktiraju novom i drugačijom raspodjelom posla i specijalizacije. Rapidan razvoj brojnih sektora dodatno je naglasio i usporedno stvorio nove probleme zbog čega su se trebali usvojiti novi standardi gradskog uređenja. Među najvećim problemima bili su oni sanitarne prirode koji su ugrožavali zdravlje i život, a time i funkcionalnost te udobnost samoga grada. Problemi se javljaju i u sve manjim zelenim površinama grada koji bi pružali mjesto relaksacije i rekreacije. Izumima lokomotive, automobila, a kasnije i podzemne željeznice grad se prilagođava i novoj prometnoj infrastrukturi i odbacuje uske ulice starijih vremena. Efikasniji i jeftiniji osobni prijevoz omogućio je prostorno odvajanje ljudi od mjesta rada čime se razvijaju predgrađa gradova šireći tako utjecaj grada i izvan njegovih službenih granica (Fainstein 2024).

Brojni gradovi Europe doživjeli su velike transformacije svojih povijesnih granica prilagođavajući se modernim inovacijama 19. stoljeća. Najpoznatija, ali ujedno i veoma radikalna intervencija unutar parametara povijesnog grada, Haussmannov je potez modernizacije Pariza. Njegovo rješenje fizičkih restrikcija srednjovjekovnoga grada kako bi se uklopio u nove gabarite

modernoga društva bio je postupak „probijanja“ kojim je srušio velik dio staroga grada kako bi se izgradile velike prometnice, bulevari i novi stambeni objekti. Uz drastične promjene same urbane matrice „utvrđeni su i standardni tipovi stambenih tlocrta i norme za fasade, a uvedeni su i standardni sistemi ulične opreme“ (Frampton, 1992, 31). Ovakve intervencije u urbanom tkivu prate i drugi veliki europski gradovi koji u ovom periodu nadrastaju svoje povijesne granice, poput Beča, Londona i Zagreba, a urbane ideje šire se i do novonastalih gradova Sjedinjenih Američkih Država, poput Chicaga i New Yorka.

New York primjer je procvata grada koji nije morao rušiti stare povijesne granice u korist razvoja, poput brojnih europskih gradova tog razdoblja. Rast stanovništva grada, koji 1901. godine doseže 3, 5 milijuna stanovnika (Frampton 1992) otvara potrebu izgradnje, poboljšanja i širenja grada. Urbanistički plan po kojem je izgrađena gradska matrica sačuvan je i danas, a poznat je pod imenom *Commissioners' Plan* (Slika 3.). Grad je osmišljen kao jednostavna pravokutna rešetka, koja sadrži dva različita uzorka širine ulica i dimenzija gradskih blokova kako bi se izbjegla potpuna jednoličnost grada. „Grad bi trebao biti sastavljen uglavnom od nastambi ljudi, a kuće s uskim stranama i pravokutnim kućama najjeftinije su za izgradnju i najpogodnije za život“ (Ackelsberg 2024), citat je iz urbanističkog plana New Yorka koji progovara o namjerama izgradnje grada čija je neutralnost u kontekstu političkih i vjerskih ideologija omogućila njegovu uspješnu provedbu. Iako se nisu morale probijati stare zidine gradova kao u Europi, za izgradnju ovakvog tlocrta grada poduzete su značajne intervencije na terenu poluotoka na kojem je grad smješten. Međutim, iako danas New York posjeduje posebnu i popularnu reputaciju upravo na temelju svoje arhitekture i gradskog uređenja, ljudi tadašnjeg doba nisu bili sretni s intervencijama, rušenjima i uništavanjima, a poznati filozof Sartre napisao je: “Usred brojčane anonimnosti ulica i avenija, ja sam jednostavno bilo tko, bilo gdje, jer je jedno mjesto tako slično drugome. Nikad nisam zalutao, već uvijek izgubljen“ (Ackelsberg 2024).

Slika 3. Prikaz urbane mreže grada New Yorka

3.3. Suvremene ideje urbanizma

Nastavljajući u 21. stoljeće, gradovi postaju primarno mjesto obitavanja. Ponovno u procesu transformacije „gradovi se pomiču iz središta proizvodnje u središta potrošnje“ (Olsson & Haas, 2013, 95).

Suvremeni razvoj urbane discipline koncipirao je brojne nove pravce "idealnog" urbanizma. Po Olsson i Haasu (2013) možemo razlučiti pet istaknutih pravaca: re-urbanizam, zeleni urbanizam, novi urbanizam, post urbanizam i svakodnevni urbanizam.

Re-urbanizam ostaje vjeran kontinuitetu urbanosti prostora koji gradove razumije kao: "dijelovi prostornih struktura sa svojim usidrenim dimenzijama kroz niz mjesta" (Olsson & Haas, 2013, 100-101). Sama mjesta su stabilne točke u prostoru i grad se razvija na postojećim elementima i njihovom adaptacijom.

Zeleni urbanizam gravitira ekološkoj održivosti koja bi se reflektirala i na životne standarde stanovnika. Zauzima holistički pristup životu i oblikovanju prostora balansiranja kompleksne ovisnosti čovjeka i prirode. Prijašnje postojeći elementi ovdje padaju u drugi plan gdje se urbani prostor otvara prirodi te ekološki procesi postaju "funkcionalni i estetski generator dizajna za zajednicu u cjelini i postojeća mjesta"(Olsson & Haas, 2013, 100-101).

Novi urbanizam pravac je koji se drži tradicionalnog koncepta grada s većim fokusom na čovjeka kao mjerilo svoje okoline. Time ovaj pravac zapravo teži "neo" tradicionalnim pokušajima

urbanog planiranja i reformi kroz "povijesnu i kulturnu osjetljivost ljudskih razmjera, stabilnih, urbanih tradicionalnih oblika"(Olsson & Haas, 2013, 100-101)

Post urbanizam ne sagledava grad kao nepromjenjivu prostornu jedinicu već prostor stalne promjene i rekonstrukcije. Njihov pogled, gotovo futuristički, ostavlja dojam elitističke koncepcije gradova koji bi lišili javno sudjelovanje u oblikovanju svojeg životnog prostora. Ovaj pravac orijentiran je globalnim, korporativnim pogledima i htjenjima.

Svakodnevni urbanizam proširuje pojam grada sa svoje fizičke forme na iskustva stanovnika, značaj svakodnevnog života i priča koji se isprepliću i mijenjaju urbanu formu. Ovdje sami ljudi igraju ulogu u mijenjaju urbanog tkiva svojim postupcima svakodnevnog života, odnosno na mikro razini.

Možemo još spomenuti i *Landscape* urbanizam (krajobrazni urbanizam) koji se pojavljuje kao grana čije ideje teže većem uplivu prirodnih cjelina unutar grada, fluidnošću izraza i promjenjivošću koja bi održavala dinamičan ekosistem (Kelbaugh 2015).

4. Estetika arhitekture i urbanizma

U ovom dijelu rada predstaviti ću problematiku estetike arhitekture s fokusom na rasprave unutar teorije proporcija i funkcionalističkih teorija, a temu estetike urbanizma produbiti ću postavkama estetike svakodnevnog.

4.1. Estetika arhitekture

Vodeća estetska teorija od antike pa sve do 18. stoljeća bila je teorija *mimesisa*. Kao teorija imitacije, kasnije redefinirane u teoriju reprezentacije, umjetnost se smatrala preslikom stvarnosti, a njezina estetska vrijednost ovisila je o kvaliteti tog pothvata. Umjetnost kao imitacija pronalazi svoje začetke u Platonovoj *Državi* koju prisvaja i Aristotel u svojoj knjizi *Poetika*. Iako je teorija reprezentacije imala intuitivan način primjene, vidljivo je da su ova teorija i njezine inačice teško održive u modernom estetskom diskursu, samim time što već inicijalno isključuju brojne umjetničke prakse, poput arhitekture koja se u 18. stoljeću uvodi među umjetničke sfere. Shvaćanje umjetnosti samo kao imitacije ili reprezentacije ne posjeduje kapacitet definirati arhitekturu cjelovito i jedinstveno uz ostale umjetničke grane. Ako bismo i pokušali arhitekturu definirati unutar ove estetske teorije, čini se kao da bismo lišili brojnih vrijednosnih elemenata i cijeli koncept arhitekture učinili značajno površnim.

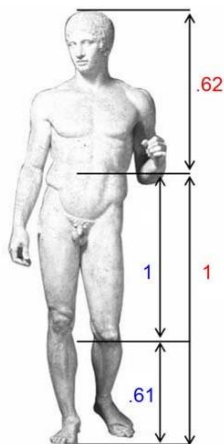
U najopćenitijoj definiciji arhitekture kao umjetnosti organiziranja i konstruiranja prostora susrećemo se s pojmom prostora. Ovdje, arhitektonski prostor podrazumijeva stvoreni, limitiran prostor izdvojen iz prostora prirode. Zevi prostor naziva nositeljem arhitekture „koji ne može biti shvaćen niti življen ničim osim izravnim iskustvom“ (Zevi 2000, 20) Prostor se smatra esencijalnom vrijednosti arhitekture te time on sam i njegove brojne kompozicije postaju objekti arhitektonskog, a posljedično i estetskog iskustva (Scruton 1979). Scruton se u definiranju arhitektonskog iskustva oslanja na stavove Immanuela Kanta o prirodi našega iskustva. U svojoj knjizi *Estetika arhitekture* predlaže imaginativnu percepciju koja, kao odnos naše racionalne i osjetilne prirode, ostvaruje mogućnost da možemo „percipirati detalje izgrađenih struktura na različite načine, ovisno o smjerovima u kojima nas vodi naša imaginacija“ (Fisher, 2016). Ono što će razlikovati naše svakodnevno iskustvo okoline od arhitektonskog iskustva jest naš aktivan doprinos arhitektonskom iskustvu. Scruton tvrdi da je svakodnevno iskustvo obilježeno

formiranjem vjerovanja i uspostavom znanja, no da je samo po sebi pasivno, dok imaginativna percepcija tome ne teži. Eliminirajući stvaranje vjerovanja kao konačnog rezultata imaginativnog iskustva ostaje nam premisa da „činom pažnje koji usmjeravamo na arhitekturu naš cilj nije znanje nego uživanje u izgledu već poznate stvari“ (Scruton, 1979, 95). Njegova teza o estetici arhitekture potom proizlazi iz njegovog stava da, ako je iskustvo arhitekture povezano s imaginativnom percepcijom, onda je ono estetsko iskustvo.

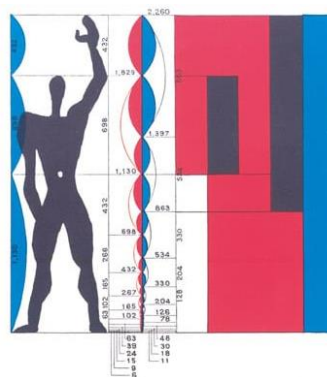
Upravo ovim imaginativnim iskustvom primjećujemo određene obrasce i stvaramo interpretacije arhitektonskog iskustva. Time, unutar stvorene prostorne kompozicije i međusobnih relacija arhitektonskih formi može se iščitati odnos simetrije koji se često povezuje s estetskim preferencijama. O arhitektonskoj simetriji pisao je i Vitruvije: „Isto tako, simetrija je sklad dijelova same zgrade, zatim podudaranje posebnih dijelova s oblikom cijele figure na osnovi jednoga određenog dijela“ (Vitruvius Pollio, 1999, 16). Studije percepcije simetrije potvrđuju kako je simetrija brže i efikasnije prepoznata, te da uz nju povezujemo dojam poznatoga i kvalitetu uravnoteženosti elemenata (Bertamini i Rampone 2022). Ipak, ovakva psihološka pristranost simetriji nije dokaz da nam je simetrija lijepa i da gravitiramo njezinim manifestacijama iz estetske preferencije. Razlog koji se često navodi jest evolucijski, odnosno biološki, pa tako neki simetriju povezuju s „primitivnom estetikom“ (Fenner 2003). Zlatni rez (matematički izražen kao omjer 1:1,618) često je iskazan kao ideal estetike i relacija kojoj bi se u umjetnosti trebalo težiti. Gustav Fechner, začetnik empirijske estetike, istraživao je odnose „između fizičkih podražaja i estetskih doživljaja“ (Brielmann, pristupljeno 2024). U svojem djelu *Vorschule der Aesthetik* proveo je eksperiment estetske preferencije koji je pokazao sklonost zlatnome rezu. Ipak, nakon ponavljanja istog testa, rezultati su postali nekonzistentni, te zlatni rez nema konkretne dokaze u estetskoj preferenciji, ali ostaje poznat kao estetski ideal (Brielmann, pristupljeno 2024).

Zajednički nazivnik ovim relacijama jest njihova matematička, odnosno geometrijska priroda. Analogija matematike i arhitekture predstavlja temelje ideje o estetici proporcija i mogućnosti točne kalkulacije idealnih mjera i odnosa arhitektonskih elemenata koji bi uvijek uzrokovali estetsko iskustvo. Analogija leži na ideji da „(...) u promišljanju odnosa brojeva i odnosa arhitektonskih dijelova, dobivamo slično zadovoljstvo i sličan osjećaj unutarnjeg poretka stvari“ (Scruton, 1979, 59). Ovakav zaključak želi povezati pretpostavku naše racionalne prirode te manifestaciju sklada unutar arhitektonskih formi koji ostvaruju užitek našeg racionalnog dijela.

Privlačnost ove teorije jest i u tome što omogućava uspostavljanje kanona, koji mogu postaviti sustav pravila i načela primjenjivih na sve građevine. Najpoznatiji takav sistem jest Polikletov grčki kanon izveden iz proporcija ljudskog tijela (Slika 4.), a od modernih pokušaja uspostavljanja ovakvih matematičkih odnosa možemo spomenuti Le Corbusierov *Modulor* (Slika 5.).

Slika 4. Polikletov grčki kanon

Slika 5. shema Le Corbusierovih proporcija

Međutim, neovisno o pogodnostima koje bi ovakva univerzalna teorija pružala, postoje brojni problemi njezine primjene. Iako možemo doći do skladnih matematičkih izračuna, kako možemo znati da će oni uvijek proizvesti skladno vizualno iskustvo? Ideje i teorije proporcija derivirane iz jasnih i racionalnih matematičkih izvoda ne mogu biti identično preslikane u pravo iskustvo proporcija. Nadalje, problem predstavljaju i brojne točke gledišta građevine, koje mijenjaju perspektivu i iskustvo proporcija. Arhitekti su nerijetko pribjegli optičkim korekcijama i iskrivljavanju matematičkih izračuna u korist vizualne proporcije, što je vidljivo na primjerima Partenona i Sansovinove knjižnice na trgu sv. Marka. Partenon (Slika 6.), kao nevjerojatan primjer grčke arhitektonske vrsnosti, formalno se sastoji od udubljene baze, stupova koji se neznatno naginju prema unutra, a njihovo isklesano tijelo lagano je konveksno ispupčeno. Knjižnica sv. Marka u Veneciji (Slika 7.) svojim je smještajem predstavljala problem tradicionalnom arhitektonskom kanonu, te Sansovino pronalazi rješenje u izdizanju krovnog vijenca zbog kojeg dojam proporcija nije izobličen. Upravo na ovakvim primjerima možemo primijetiti da bi apsolutno praćenje matematičkih izvoda dovelo do disproporcionalnog estetskog iskustva. Također, čini se kako estetsko iskustvo dolazi prije matematičkog razumijevanja proporcija te matematičko razumijevanje možemo svesti na „puko otkriće da vizualna proporcija odražava matematičku shemu“ (Scruton, 1979, 65). Ipak, Scruton ne propituje važnost proporcija u

estetskom iskustvu arhitekture, te slijedi misao renesansnog arhitekta Leon Battista Albertija koji tvrdi da je ljepota: „sklad svih dijelova (...) usklađenih s takvim omjerom i povezanošću, da se ništa ne može dodati, umanjiti ili promijeniti, osim na gore“(De Zurko, 1957, 142).

Slika 6. Partenon, Atena

Slika 7. knjižnica na trgu sv. Marka, Venecija

Diskurs o estetici arhitekture možemo proširiti i tezom američkog arhitekta Louisa Sullivana da „forma prati funkciju“ (Sullivan, 1896, 408). Funkcija neupitno ima esencijalnu važnost, bez koje bi arhitektura postala svojevrсна skulpturalna instalacija u prostoru. Kao prostor obitavanja „određeni oblik je od samog početka nametnut potrebama i željama koje zgrada treba ispuniti“ (Scruton, 1979, 5).

Funkcionalistički stav smatra da arhitektura, svojom pojavom, nije izvor estetskog iskustva, već je njezina ljepota potpuno sadržana u iskustvu njezine funkcije i uspješnosti provođenja iste. Ovakvo stajalište često je u praksi arhitekata nakon industrijske revolucije, najpoznatije ostvareno u školi Bauhaus, no prepoznaje se i u prijašnjim razdobljima. Alberti u svojem traktatu *De Re Aedificatoria* smatra da arhitektura mora biti „od najveće koristi za čovječanstvo u svakom pogledu. Zgrada koja nema nikakvu drugu kvalitetu osim javne i privatne komunalne usluge bit će užitak za pogledati“(De Zurko, 1957, 142). Primjećuje se kako naš osjećaj ljepote ne može biti izoliran od same funkcije koju građevina ispunjava, a uvođenjem funkcije u estetsku raspravu čini se veliki odmak od kontemplacijskog pristupa estetskom objektu prema aktivnom, višeosjetilnom estetskom promišljanju (Fenner 2003). No, posljedica funkcionalističkih stavova često zatamljuje druge aspekte arhitekture i pokreće minimalističke tendencije. Radikalnost takve struje misli možemo vidjeti i u knjizi *Ornament i zločin* Adolfa Loosa, koji zaključuje da upravo izostanak ornamenta pokazuje razinu razvoja društva i kulture, te opisuje idealnu viziju gdje će „doskora

gradske ulice zasjati kao ogromni posve bijeli zidovi. Grad XX. stoljeća bit će blještav i jednostavan kao Sion, sveti grad, prijestolnica Neba“ (Loos, 2003, 8). Veliki problem funkcionalističkog pogleda u kontekstu estetske vrijednosti nalazi se u činjenici da arhitektura može i nerijetko mijenja svoju funkciju. Funkcionalisti po pitanju estetike arhitekture moraju pronaći adekvatan odgovor ove fluidne karakteristike arhitekture, koja zbog svoje dugotrajnosti može služiti više različitih funkcija u različitim vremenima, a u istom prostoru.

Scrutonov zaključak estetske prirode arhitekture slijedi tezu da arhitektura predstavlja sintezu oba aspekta, forme i funkcije, uz osvještavanje estetskog iskustva kretnje kroz prostore arhitekture, zvučnih te taktilnih kvaliteta. Estetski interes znači podjednako cijeniti je u njezinoj vizualnoj manifestaciji i cjelovitosti bez izdvajanja njezinog postojanja iz njezine funkcionalne i praktične sfere. Ono što Scruton smatra estetikom arhitekture jest njezina prikladnost: „(...) estetski smisao kao cilj ispravnog i pravilnog uklapanja dijelova zgrade. Svaki dio mora biti povezan s drugim u nekom odnosu 'prikladnosti', odnosu koji nam omogućuje da vidimo postojanje jednog dijela kao pružanje razloga za postojanje drugog“ (Scruton, 1979, 225).

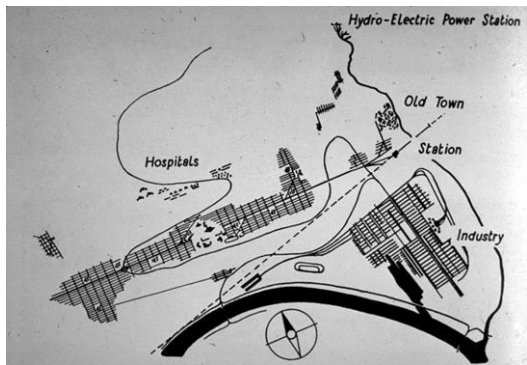
No, valja razumjeti da arhitektura, čak i sagledana iz ova dva najznačajnija elementa ipak ne dobiva svoje cjelovito estetsko shvaćanje. Arhitektura je nametnuta umjetnička pojava, nezaobilazna stvar svakodnevice koja mijenja naše iskustvo, naše djelovanje i naš doživljaj prostora. Arhitektura nije umjetnički objekt promatran od nekolicine obrazovanih i upućenih pojedinaca, već doživljena od strane svih, kao životni prostor. No, o arhitekturi i njezinom estetskom iskustvu ne možemo govoriti ni odvojeno od šire slike urbanizma. „Prostorno iskustvo svojstveno arhitekturi produljuje se u grad, u ulice i trgove, prolaze i parkove, stadione i vrtove, svugdje gdje je ljudsko djelo omeđilo „prazninu“, tj. stvorilo zatvorene prostore (...) Prema tome, budući da svaki građevni volumen, svaka kutija od zidova, predstavlja granicu, prekid u prostornom kontinuitetu, jasno je da svako zdanje surađuje u stvaranju dvaju prostora: unutrašnjih, određenih do kraja arhitektonskim zdanjem, i izvanjskih, ili urbanističkih, obuhvaćenih između tog zdanja i onih okolnih“ (Zevi, 2000, 26-27). Nastavno na rečeno, u nastavku ću proširiti temu estetskog iskustva na estetiku urbanizma.

4.2. Estetika urbanizma

Estetika urbanizma često je površno uvrštena među rasprave o estetici arhitekture, no rijetko zauzima vlastiti diskurs. Problem estetike urbanizma leži u tome što čovjek ne može imati cjelovito iskustvo grada pomoću kojeg bi mogao ustvrditi svoj estetski stav (svojim osjetilima možemo zahvatiti samo mali dio gradskog prostora u kojem se trenutno nalazimo, što je ovisno o preprekama u prostoru i našem položaju). Time, urbanu mrežu zahvaćamo u dijelovima, a njezino cjelovito iskustvo možemo imati samo apstraktno (promatranjem tlocrtnog prikaza grada možemo apstraktno vizualizirati prostor) (Pegan, 2007). Zbog ove posebnosti iskustva urbanog prostora, estetika urbanizma nije zadobila značajnu pozornost filozofskog diskursa. Teorijska razmišljanja i planovi idealnih gradova često su ostali neostvareni zbog svoje radikalnosti i neodrživosti u stvarnome svijetu ili su bili značajno izmijenjeni prije realizacije.²

Određene pozicije estetskih teorija možemo preslikati na urbanizam. Urbana matrica može se definirati pomoću formalnih elemenata kao što su puni i prazni prostor, odnosno prostor ulica i zelenih površina naspram izgrađenog prostora. Unutar kompozicije gradske mreže, ovi formalni elementi mogu imati organski ili geometrijski razvoj i raster, a međusobni odnos ostvaruju prema pravilima proporcija i mjerila. Analogiju funkcionalizma možemo povezati s idejom *Cité Industrielle* Tonija Garniera te metodom zoniranja gradskog teritorija prema funkciji koju obnaša (Slika 8.). Grad se dijeli na zonu industrije, rezidencijalnu, javnu i poljoprivrednu zonu koje su povezane zajedničkim prometnicama. No, svaka zona ima svoja funkcionalno uvjetovana obilježja i položaj. Time je, na primjer, javna zona smještena na platou, kao fokus svih važnih administrativnih i kulturnih zgrada, dok je industrijska zona u blizini izvora energije i važnih tranzitnih pravaca (*Cité Industrielle*, pristupljeno 2024).

² Radikalan Le Corbusierov plan *Voisin* predviđao je rušenje i rekonstrukciju centra Pariza u korist gusto naseljenih višekatnica (kapacitet svake višekatnice prelazio je brojku od tisuću stanovnika) i velikih prostora zelenila. Njegov plan nikada nije proveden, ali je njegova ideja postala shemom brojnih rezidencijalnih zoni suvremenih gradova.

Slika 8. shema *Cité Industrielle*

Estetiku urbanizma možemo pokušati uklopiti u ideje estetike svakodnevnog, koja nije eksplicitno usmjerena na promišljanje o samom urbanizmu, ali se dotiče tema poput ambijenta prostora, krajolika i optimalne životne okoline. Estetika svakodnevnog suvremena je grana estetike koja svojom raspravom proširuje definiranje estetskog objekta i iskustva. S fokusom na ljudsko svakodnevno iskustvo i ciljem da se osvijesti „ljudski bogati i višestruki estetski život“ (Saito, 2010, 9), teorija estetike svakodnevnog uvela bi svjež pogled na estetske kvalitete urbanog prostora. No, nerijetko su svakodnevna estetska iskustva vrijednosno umanjena estetskim stavovima kojima diktiraju umjetnički standardi. Arto Haapala primjećuje ovu neravnopravnost estetskog iskustva te uspostavlja teoriju u kojoj razlikuje „osjećaj nepoznatog“ (često povezanog s iskustvom umjetnosti ili nesvakidašnjih predmeta, događaja ili prostora), naspram „osjećaja poznatog“. Osjećaj poznatog ovdje predstavlja svojevrsan negativan preobražaj našeg iskustva u kojem stvaranjem rutina manje primjećujemo detalje i djelujemo „automatski“. No, Andrzejewski (2022) smatra da osjećaj nepoznatog ne može biti naše kontinuirano stanje. Kada se nalazimo u nepoznatom prostoru, prirodno je da će naše iskustvo biti bogatije, a naša pažnja aktivnija i posvećena detaljima. No, čini se kako je upravo „osjećaj poznatog“ ključan pri našem estetskom iskustvu. U cjelokupnom prostoru, sistemom povezanih, prepoznatljivih i stabilnih mjesta možemo razumjeti i iskusiti našu okolinu. U tom kontekstu prema Olssonu i Hassu (2013) stvaraju se privrženost mjestu (*place attachment*), identitet mjesta (*place identity*) i osjećaj mjesta (*sense of place*). S ostvarenjem osjećaja mjesta, stvara se i emocionalna i osobna poveznica koja zauzvrat ostavlja dojam sigurnosti. Berleant također zamjećuje kako pristup našoj okolini može drastično promijeniti odnos s istom u svojoj teoriji estetike angažmana. Doživljavanjem određenog prostor kao nepoznatog, stvaramo odmak našega iskustva te samim time „problem nije u tome što ne doživljavamo njegove svakodnevne estetske kvalitete, već u tome što svoj svakodnevni krajolik uopće ne doživljavamo – postajemo turisti u vlastitom svijetu“ (Salwa, 2022, 150).

Bitno je naznačiti kako, uz sve navedeno, mi ipak "grad opažamo u dugim razdobljima, različitim uvjetima fizičkog okruženja, različitim raspoloženjima, s uspomenama na nekadašnje doživljaje i iskustva, a ti doživljaji su intenzivni gdje isti prostor može izgledati različito" (Pegan, 2007, 46). Čini se kako sliku grada čini puno više doli rasporeda ulica i građevina. Iako ona to formalno jest, iskustvo grada zadire duboko u subjektivne sfere njegovih stanovnika, ali i posjetitelja. Brojni koncepti arhitekture i urbanizma mogu biti idealni u teoriji, no u praksi nisu u skladu sa stanovnicima i njihovim potrebama. Takva neujednačenost forme i funkcije može dovesti do brojnih negativnih emocija koje vežemo uz prostor, poput osjećaja depersonaliziranosti i dehumaniziranosti okoline. Neadekvatni planovi mogu postati jednolični, bezlični, a potom i dezorijentirajući. Prema Peganu (2007, 46): „Izgraditi humani urbani prostor znači podrediti njegovo oblikovanje i funkciju potrebama i sposobnostima doživljavanja. Prepoznatljivost i čitljivost pridonose smirenosti i zadovoljstvu, omogućuju aktivnost izgrađene okoline.“ Poput arhitekture, koja sadrži više doli same reprezentacije ili forme, i urbano uređenje ovisi o više interdisciplinarnih aspekata društva. Grad nastaje pod utjecajem geografskih mogućnosti te se prilagođava istima, ovisi o političkoj i socijalnoj klimi, o kulturi naroda i zajednice koja njeguje svoje ideale, učenja, religije te o tehnološkim dostignućima i napretku.

5. Estetski problemi suvremenog grada

Sagledavajući estetske vrijednosti urbanizma kroz prizmu estetike svakodnevnog, možemo se osvrnuti na probleme suvremenih gradova koji utječu na estetsko iskustvo grada, a posljedično i na dobrobit njegovih stanovnika. Na primjeru grada Rijeke predstaviti ću problem fragmentacije grada te probleme koji nastaju potiskivanjem zelenih površina.

Grad predstavlja nevjerojatan fenomen ljudske civilizacije i kao takav posjeduje svoj identitet. Prema Lynchu (1964), identitet je jedna od komponenti koja čini sliku grada, uz strukturu i značenje. Kada jedna od ovih komponenti pati, i druge su narušene. Tada dolazi do fragmentacije unutar slike grada. Na primjeru grada Rijeke, možemo vidjeti njezinu fragmentiranost blijeđenjem njezinog povijesnog identiteta koji posljedično gasi određene strukture njezine urbane mreže i ostavlja ih zapuštenima, beznačajnima i odsječenima od stanovništva.

Grad Rijeka u 19. stoljeću doživljava značajan urbani razvoj pod vlašću tadašnje mađarske uprave. Kao konkurencija austrijskoj luci u Trstu, Rijeka se širi i modernizira, a na njezinom obalnom frontu uspostavljaju se postrojenja industrije i tvornica. U ovom razdoblju izgled i identitet grada Rijeke drastično je promijenjen što Glavočić sažima na sljedeći način: „Izgradnjom glavnih lukobrana i pristaništa putničke i prekrcajne luke te mnogobrojnih velikih skladišnih objekata i silosa na samim lučkim gatovima, Mađari su riječkoj veduti definitivno oduzeli primorski izgled podigavši fizičku barijeru između mora i grada“ (Glavočić 2004, 161). Time se identitet Rijeke utemeljio na njezinom novonastalom lučkom i industrijskom karakteru.

Danas, „Prostrana, djelomično napuštena područja i nedostatak gospodarskih investicija doveli su do progresivnog propadanja industrijskog i urbanog krajolika obalnog dijela grada“ (Ljubičić, 2021, 508). Izgrađeni kompleksi velikih razmjera, danas u širem centru grada, postaju mrtve točke koje svojom funkcijom više ne služe aktualnom društvu. Obala (Slika 9.), koja je već dugi niz godina otuđena od svojih građana, a sada i zapostavljena, vizualno nagrđuje rezidencijalna i obrtnička područja u njezinoj neposrednoj blizini, a građani su ujedno zakinuti time što ne mogu obitavati i služiti se prostorima obale.

Slika 9. Obala grada Rijeke

Problem *brownfield* područja (prostor na kojem već postoji arhitektura ili infrastruktura) u Rijeci prepoznatljiv je na zapadnom dijelu obale s zatvorenim industrijskim postrojenjem INA-e. Još jedna mrtva točka grada koja nije doživjela svoju obnovu čak i uz veliki urbanistički potencijal. Situacija nije olakšana ni sve većom privatizacijom zbog čega je teško osmisliti cjeloviti urbanistički plan vođen praktičnim i estetskim vrijednostima. Kompleks Hartere, nekadašnje tvornice papira, žrtvom je raspodjele svojeg prostora u manje građevinske čestice, čime je onemogućena jasna i jedinstvena revitalizacija prostora. Obnove na području Hartere trenutno su točkastog širenja, pri čemu njihova okolina ostaje među ruševnim i statički neadekvatnim zgradama koje onda posljedično ugrožavaju prostor ulice i sigurnost prolaznika.

Širenjem grada i njegovom modernizacijom razvija se prometna infrastruktura, čime se povećava prostor asfaltiranih cesta i parkirališta. Kako prepoznaje Pegan (2007, 14): „U gradu živi stanovnik, ali gradom se kreće stroj. Stroj je uvelike uzrok narušenih odnosa grada i čovjeka, narušenog mjerila grada, narušenih uvjeta uređenja i korištenja prostora. Ulice suvremenoga grada osvojio je automobil i pritom istisnuo pješaka, te zauzeo gradske perivoje i drvorede. (...) Pješačke su staze uglavnom neprivlačne i neugodne zbog zauzetosti osobnim automobilima.“ Primjeri ovakvih situacija najčešće se mogu zamijetiti na području rezidencijalnih dijelova grada, zbog neusklađenosti kapaciteta stambenih jedinica i parkirnog prostora. Time, pješačke zone također postaju prostor parkiranih osobnih vozila. Pješacima je potpuno oduzeta sigurnost kretanja te nerijetko pribjegavaju izlasku na cestu kako se ne bi gurali i provlačili pored parkiranih automobila. Ovime se iskustvo kretanja gradom značajno narušava, stvarajući stres, nesigurnost i frustriranost građana, a ovaj problem najveće posljedice ima za osobe s invaliditetom, roditelje s djecom ili

vlasnike kućnih ljubimaca. Problem sve brojnijih prostora asfaltiranih površina u gradovima rezultira bržem i većem zagrijavanju urbanih površina, što dovodi do povećanog zdravstvenog rizika. Rješenje se nudi u proširivanju i dodavanju zelenih površina kako bi se stvorila ravnoteža izgrađenog i prirodnog prostora, no u Rijeci ovo rješenje izostaje. Kao grad na rijeci koja teče centrom grada, omogućen je odličan potencijal parkovnog prostora, no prostor Delte (izgrađeni prostor između starog korita Rječine i njezinog novog preusmjerenog toka) koncipiran je kao parkiralište, autobusna stanica i niz skladišta (Slika 10.). Zelenila na tom području nema, klupice za odmor postavljene su uz cestu i na parkiralištu, a prostor potencijalne „oaze“ grada pretvoren je u područje na kojem se nitko ne želi zadržavati. Zelenilo se može pronaći u planiranim rezidencijalnim naseljima i naseljima kolektivnog stanovanja, poput Bulevarda, Gornje i Donje Vežice, Zameta i drugih. Međutim, Pegan (2007, 14) također zamjećuje: „Zelene površine okružuju zgrade, nemaju karakteristike ni perivoja ni vrta, loše su ili nikako održavane i nedorečene u smislu ideje uređenja i korištenja. Unutar tih površina sramežljivo se skrivaju detalji dječjih igrališta i odmorišta.“

Slika 10. prostor Delte u gradu Rijeci

Slika 11. Zelene površine grada Opatije

Kao dobar primjer njegovanja zelenih područja možemo predstaviti obližnju Opatiju (Slika 11.), koja sa nekolicinom parkova koji se prostiru po cijelom gradu, te naglaskom na njegovanje njihove urednosti i pristupačnosti, nudi smireniju i ugodniju atmosferu unutar grada. Također, sa svojom šetnicom uz more, Lungomare, Opatija je ostvarila rekreativno i opuštajuće područje pješačke zone koje povezuje i obližnje općine. Upravo zbog toga, stanovnici grada Rijeke nerijetko su primorani pronalaziti prostor relaksacije upravo u Opatiji, jer unutar Rijeke ne pronalaze adekvatne, lijepe i sigurne prostore.

Navedeni primjeri većini ljudi su postali svakodnevica, te se na njih više ne osvrću kao na rijetkost ili motiv čuđenja, no ipak je bitno apostrofirati koliko ovakvi čimbenici utječu na naše iskustvo, raspoloženje i odluke. Iskustvo odlaska na posao bit će negativnije ako na putu do njega prolazimo pored ruševnih i napuštenih zgrada, čiji izgled ostavlja osjećaj nesigurnosti. Iskustvo popodneve šetnje biti će narušeno ako je kretanje nogostupom onemogućeno zbog parkiranih automobila. Ako vrijeme relaksacije i uživanja pronalazimo izvan grada obitavanja, onda ne možemo stvoriti već spomenute emocionalne i osobne poveznice s gradom jer njegove funkcije ne ispunjavaju ključne potrebe stanovnika. Ovakav stav iznosi i Melchionne koji tvrdi da: „idemo u svijet, družiti se, raditi ili obavljati poslove. Pritom osmišljavamo put i to često kako bismo uživali u putu do cilja. Kada te aktivnosti imaju estetski karakter, one su ispravno predmet estetike svakodnevnog života (Andrzejewski 2022, 115)“.

Zanimljivo je povezati estetiku svakodnevnog i u kontekstu problema urbanih prostora zbog toga što nekolicina autora uvodi moralne odrednice odgovornosti prema prostoru. Aldo Leopold naglašava estetiku u korist našeg moralnog i aktivnog poštovanja prema objektima svakodnevica. Naša percepcija „ispravnosti“ leži na pojmovima stabilnosti, jedinstvenosti, ali i ljepote. On smatra da ljudi imaju iskrene tendencije etičnosti u „odnosu na nešto što možemo vidjeti, osjetiti, razumjeti, voljeti (Saito 2007, 70)“.

Zbog problema zagađenja okoliša i klimatskih promjena čest je naglasak i na održivosti. Nassauer progovara o kulturnoj održivosti gdje također naglašava važnost estetike kao sredstva koji privlači ljudsku pažnju i želju za održavanjem i brigom za krajolik. Stvarajući, a potom i održavajući određena mjesta i krajolike estetski privlačnima umanjuje se mogućnosti prenamijene i devastacije prostora. David Orr također naglašava ovaj argument tvrdeći: „Potaknuti smo da djelujemo češće, dosljednije i dublje iskustvom ljepote u svim njezinim oblicima nego intelektualnim argumentima, apstraktnim pozivanjem na dužnost ili čak strahom“ (Saito 2007, 72). Naglašava važnost emocionalne privrženosti (*emotional attachment*) i duboke naklonosti (*deep affection*) kao ključne pokretače naših akcija.

Svi navedeni problemi reflektiraju se i na brojne druge suvremene gradove. No, tužna je statistika da suvremena infrastruktura i život u velikim gradovima utječe na ljudsko zdravlje i dobrobit. Ljudi tvrde da se osjećaju izolirano, usamljeno i kao da ne pripadaju određenoj zajednici. Prenapučenost gradova vodi do zagađenja što prostore stanovanja čini neugodnim, a zbog

centralizacije mogućnosti unutar gradova i deruralizacije, ljudi manje financijske moći nerijetko su prisiljeni živjeti u neodržanim i nehigijenskim dijelovima grada. (Srivastava 2009)

U ovom poglavlju navela sam samo nekoliko problema koji su prepoznati u urbanom uređenju suvremenih gradova. S otvorenim raspravama unutar estetike svakodnevnog o važnosti estetskih preferencija u donošenju etičkih odluka mogu se prepoznati poveznice koje su od velikog značaja i za temu estetike urbanizma.

6. Zaključak

U ovome radu predstavila sam temu estetike arhitekture i urbanizma. Nastavno na definicije pojmova, temu sam potkrijepila pregledom povijesnog razvoja ideje o arhitekturi i urbanističke teorije. Nakon odbacivanja estetske teorije reprezentacije kao adekvatnog modusa definiranja estetike arhitekture, predstavila sam dva pogleda na estetsku raspravu o arhitekturi: teoriju proporcija i funkcionalističku teoriju. Nastavno na Scrutonovu knjigu *Estetika arhitekture*, zaključila sam da estetika arhitekture predstavlja odmjereno jedinstvo njezine forme i funkcije. U raspravi o estetici urbanizma osvrnula sam se na stavove estetike svakodnevnoga koji nude novi pristup sagledavanja naše životne okoline i njezine važnosti, a na primjeru Rijeke navela sam nekoliko problema suvremenih gradova te s njima povezala etičke vrijednosti koje estetika svakodnevnog uspostavlja.

Smatram kako je estetika veoma važna u granama arhitekture i urbanizma, ponajviše zbog njihove neposrednosti i sveprisutnosti u našem životu. Iznenadena sam nedostatkom fokusa prema ovim granama u filozofskom, ali i znanstvenom diskursu. Smatram kako naša okolina može diktirati i utjecati na naše doživljaje, iskustva, naš osjećaj identiteta i pripadanja. Budući da je grad postao okvir života većini ljudi, vjerujem da bi kao takav trebao pružiti lijep, opuštajući i adekvatan prostor za dobar život. Dublja, koherentnija i interdisciplinarna rasprava uz istraživanje o estetici urbanizma bila od velikog značaja za daljnje razumijevanje i stvaranju poboljšanja u planiranju budućnosti gradova.

Popis bibliografije:

- Ackelsberg, Ilan. 2024. „On the Grid: Reckoning with The Commissioners’ Plan of 1811 • Public Works Partners“. *Public Works Partners* (blog). 27. lipanj 2024. <https://publicworkspartners.com/on-the-grid-reckoning-with-the-commissioners-plan-of-1811/>.
- Andrzejewski, Adam. 2022. „Remarks on Everyday Aesthetic Experience“. U *Social and technological aspects of art: challenges of the „New Normal“*, uredio Iris Vidmar Jovanović i Valentina Marianna Stupnik, 113–26. Rijeka: Filozofski fakultet.
- Aristotel. 1960. *Politika*. Beograd: Kultura.
- Bertamini, Marco, i Giulia Rampone. 2022. „The Study of Symmetry in Empirical Aesthetics“. U *The Oxford Handbook of Empirical Aesthetics*, uredio Marcos Nadal i Oshin Vartanian, 0. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198824350.013.23>.
- Brielmann. bez dat. „Aesthetics, Empirical | Internet Encyclopedia of Philosophy“. Pristupljeno 09. rujan 2024. <https://iep.utm.edu/empirical-aesthetics/>.
- „Cite Industrielle“. bez dat. Architectuul. Pristupljeno 09. rujan 2024. <https://architectuul.com/architecture/cite-industrielle>.
- Darity, William A. 2008. *International Encyclopedia of the Social Sciences*. 2nd edition. Macmillan Social Science Library. Detroit, Mich.: Macmillan Reference USA.
- De Zurko, Edward R. 1957. „Alberti’s Theory of Form and Function“. *The Art Bulletin* 39 (2): 142–45. <https://doi.org/10.1080/00043079.1957.11408374>.
- „Difference Between Urban Design And Architecture“. 2022. 23. prosinac 2022. <https://urbandesignlab.in/difference-between-urban-design-and-architecture/>.
- Fainstein, Susan S. 2024. „Urban Planning“. 07. rujan 2024. <https://www.britannica.com/topic/urban-planning>.
- Fenner, David E. W. 2003. „Aesthetic Experience and Aesthetic Analysis“. *Journal of Aesthetic Education* 37 (1): 40–53. <https://doi.org/10.2307/3527420>.
- Fisher, Saul. 2016. „Philosophy of Architecture“. U *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, uredio Edward N. Zalta, Winter 2016. Metaphysics Research Lab, Stanford University. <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/architecture/>.
- Frampton, Kenneth. 1992. *Moderna arhitektura - kritička povijest*. Zagreb: Globus.
- Glavočić, Daina. 2004. „Arhitektura historicizma u Rijeci“. U , 161–66. Institut za povijest umjetnosti. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:254:759533>.
- Günther, Hubertus. 2009. „Society in Filarete’s ‚Libro architetonico‘ between Realism, Ideal, Science Fiction and Utopia“. *Arte Lombarda*, izd. 155 (1), 56–80.
- Guyer, Paul. 2011. „Kant and the Philosophy of Architecture“. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 69 (1): 7–19.
- Kelbaugh, Douglas. 2015. „The Environmental Paradox of the City, Landscape Urbanism, and New Urbanism“. *Consilience*, izd. 13, 1–15.
- Loos, Adolf. 2003. *Ornament i zločin*. Zagreb: Meandar.
- Lynch, Kevin. 1964. *The Image of the City*. MIT Press.
- Ljubičić, Gorana. 2021. „Riječki waterfront: modaliteti organizacije cjelovitog postupka obnove obalnog područja“. U *VIII. međunarodna konferencija o industrijskoj baštini: Obnova industrijskog naslijeđa - Zbornik radova*, 497–517. Rijeka: Građevinski fakultet Sveučilišta u Rijeci. <https://www.croris.hr/crosbi/publikacija/prilog-skup/692683>.

- Melis, Alessandro. 2019. „Leonardo Da Vinci Designed an Ideal City That Was Centuries Ahead of Its Time“. *The Conversation*. 03. svibanj 2019. <http://theconversation.com/leonardo-da-vinci-designed-an-ideal-city-that-was-centuries-ahead-of-its-time-111884>.
- Milić, Bruno. 1990. *Razvoj grada kroz stoljeća: Prapovijest – antika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Olsson, Krister, i Tigran Haas. 2013. „Emergent Urbanism: structural change and urban planning and design“. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability* 6 (2): 95–112. <https://doi.org/10.1080/17549175.2013.763622>.
- Pegan, Srećko. 2007. *Urbanizam. Uvod u detaljno urbanističko planiranje*. Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Robertson Ishii, Teresa, i Philip Atkins. 2023. „Essential vs. Accidental Properties“. U *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, uredio Edward N. Zalta i Uri Nodelman, Spring 2023. Metaphysics Research Lab, Stanford University. <https://plato.stanford.edu/archives/spr2023/entries/essential-accidental/>.
- Saito, Yuriko. 2010. *Everyday Aesthetics*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Salwa, Mateusz. 2022. „Everyday Landscapes. A Challenge for Aesthetics?“ U *Social and technological aspects of art: challenges of the „New Normal“*, uredio Iris Vidmar Jovanović i Valentina Marianna Stupnik, 141–55. Rijeka: Filozofski fakultet.
- Schutten, J.H.P. 2021. *The ideals of the renaissance in urban planning: An analysis of three centers of the renaissance*. Delft University of Technology.
- Scruton, Roger. 1979. *The Aesthetics of Architecture*. Princeton, N.J. : Princeton University Press. <http://archive.org/details/aestheticsofarch0000scru>.
- Srivastava, Kalpana. 2009. „Urbanization and mental health“. *Industrial Psychiatry Journal* 18 (2): 75–76. <https://doi.org/10.4103/0972-6748.64028>.
- Sullivan, Louis. 1896. „The Tall Office Building Artistically Considered“. *Lippincott's Magazine* 57.
- Vitruvius Pollio, Marcus. 1999. *Deset knjiga o arhitekturi*. Zagreb: Institut građevinarstva Hrvatske.
- Young, James O. 2015. *Charles Batteux: The Fine Arts Reduced to a Single Principle*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Zevi, Bruno. 2000. *Znati gledati arhitekturu*. Zagreb: Naklada Lukom.

Izvori slika:

- Slika 1. [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Top-down_aerial_view_of_the_historical_center_of_Zadar,_Croatia_\(48607831877\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Top-down_aerial_view_of_the_historical_center_of_Zadar,_Croatia_(48607831877).jpg)
- Slika 2. <https://en.wikipedia.org/wiki/Sforzinda#/media/File:Idealstadt.jpg>
- Slika 3. https://en.wikipedia.org/wiki/Commissioners%27_Plan_of_1811
- Slika 4. https://www.researchgate.net/figure/Example-of-canonical-and-modified-stimuli-The-original-image-Doryphoros-by-Polykleitos_fig5_5817749
- Slika 5. <https://www.iconeye.com/design/modulor-man-by-le-corbusier>

- Slika 6. <https://www.visitvenezia.eu/venezianita/scopri-venezia/la-biblioteca-marciana-il-simbolo-di-venezia-come-centro-di-cultura-fruibile->
- Slika 7. <https://en.wikipedia.org/wiki/Parthenon>
- Slika 8. <https://senacatal.wordpress.com/2016/03/06/tony-garnier-from-an-industrial-city/>
- Slika 9. <https://www.novilist.hr/nl/grad-je-luka-luka-je-grad-od-malog-porta-do-luke-razlicitosti/>
- Slika 10. <https://www.rijeka-plus.hr/radovi-parkiralistu-delta/>
- Slika 11. <https://www.fiuman.hr/parkovi-opatija-ne-odustaju-od-uredenja-rasadnika-angiolina/>